

РЕГІОНАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОГРАМИ ЯК МЕТОД УПРАВЛІННЯ ПРИРОДООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

У статті справедливо підкреслюється, що з урахуванням дійсного екологічного стану в Україні, основною метою цих програм є розробка і запровадження наукових основ раціонального природокористування, здійснення запобіжних профілактичних заходів щодо надходження забруднюючих речовин у довкілля, шляхи вирішення екологічних проблем у тому чи іншому регіоні, розкривається їх зміст.

Особливістю регіональних та національних екологічних програм в Україні є те, що у процесі їх розробки і формування стратегії враховуються вимоги глобальних екологічних проблем, визначених ООН, вирішення яких дозволить істотно поліпшити стан навколишнього середовища, всю природоохоронну діяльність у масштабі регіону, країни в цілому.

Екологічні проблеми не знають державних кордонів і набули глобального масштабу, а їх вирішення вимагає величезних ресурсів і скоординованих довготривалих зусиль усієї світової спільноти. Серед найбільш ефективних механізмів управління охороною навколишнього середовища і раціонального природокористування, які дозволяють зосередити зусилля та поєднати ресурси країни як на загальнодержавному так і регіональному рівнях, є комплексні національні та регіональні екологічні програми. Ці програми дозволяють гармонійно поєднати економічні, соціальні, екологічні, галузеві, територіальні та відомчі інтереси, успішно здійснювати управління складними природно-господарськими системами. Крім того, це впливає з таких особливостей природоохоронних заходів: природоохоронні заходи орієнтовані на вирішення проблеми або досягнення кінцевих результатів, а не на здійснення деякого обсягу робіт чи освоєння виділених коштів на охорону природи; проблеми охорони природи мають міжгалузевий і міжвідомчий характер в силу єдності і взаємозв'язку всіх сфер природокористування як елементів навколишнього середовища; заходи охорони та раціонального використання окремих видів природних ресурсів неможливо розробляти і здійснювати ізольовано один від одного; виникнення і розв'язання проблемних ситуацій у просторі і часі може не збігатись із прийнятною періодизацією та виконанням народногосподарських завдань, а також з існуючим адміністративним або економічним поділом держави на регіони.

Отже, регіональні екологічні програми можна розробити з урахуванням названих особливостей. З урахуванням цих факторів та дійсного екологічного стану в Україні нині розроблені програми з найважливіших напрямів охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування на найближчі 15-20 років. Мета їх - розробка наукових основ раціонального природокористування, здійснення запобіжних профілактичних заходів щодо надходження забруднюючих речовин у довкілля, шляхи вирішення екологічних проблем у тому чи іншому регіоні. Так, відповідно до Плану дій Уряду України з реалізації та розвитку "Основ національної екологічної політики" та вимог постанови Президії Верховної Ради України від 19.01.93 №2921-ХІІ в державі фахівцями Мінприроди розроблено "Програму першочергових заходів щодо екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища Донецько-Придніпровського регіону". У програмі сформовано перелік першочергових заходів щодо поліпшенню екологічного стану регіону, шляхи та строки їх виконання. Враховуючи складний екологічний стан в басейнах Чорного і Азовського морів, Міністерством розроблено регіональну "Програму першочергових заходів щодо оздоровлення водного середовища Азово - Чорноморського басейну", реалізація якої стабілізує та забезпечить поліпшення стану прибережної смуги. На ці цілі держава планує витратити значні кошти. Надаючи великого значення розвитку Поліського регіону, усуненню негативних тенденцій, у країні розроблена і діє програма "Про першочергові заходи щодо поліпшення екологічного стану "Полісся", яка спрямована на усунення або призупинення дії негативних процесів, викликаних широкомасштабною меліорацією сільськогосподарських угідь, змінами природного стану поверхневих вод, лісових ресурсів.

Виконання програми "Дніпро" планується здійснити в три етапи:

а) Перший етап (3-4 роки починаючи з 1994 р.) - створити систему управління екологічною ситуацією в басейні Дніпра і досягнення екологічно безпечного використання водних об'єктів.

б) На другому етапі (10-15 років, починаючи з 1995-96 рр.) - розробити і запровадити заходи, які забезпечать досягнення балансу між рівнями шкідливого впливу на водні об'єкти і їх спроможність до відновлення.

в) На третьому етапі (5-10 років, починаючи з 2000 р.) - створити єдину автоматизовану систему еколого-економічного регулювання господарського комплексу, створення умов для компетентного управління водними ресурсами.

Чорнобильська програма і, зокрема, стан 30-кілометрової зони та об'єкту "Укриття" була і залишаються основними складниками ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. Незважаючи на тенденцію до стабілізації міграційних процесів, зменшення виносу радіонуклідів у Київське водосховище з водами річки Прип'ять, існує ймовірність в майбутньому, як стверджують спеціалісти, відсутнього забруднення вод Дніпровського каскаду. Необхідно підкреслити, що одна з найактуальніших, найскладніших проблем держави - ліквідація радіаційного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській атомній станції з національної екологічної проблеми переросла в глобальну.

Особливістю регіональних та національних екологічних програм в Україні є те, що у процесі їх розробки і формування стратегії враховуються вимоги глобальних екологічних програм, визначених ООН: зміну клімату, руйнування стратосферного озону, забруднення атмосферного повітря, забруднення як прісних так і морських вод, деградацію земель та опустелювання, руйнацію та деградацію лісів, втрату біологічної різноманітності, ризик техногенних аварій з важкими екологічними наслідками, накопичення та неконтрольоване переміщення токсичних хімічних речовин і відходів. З метою створення ефективних міжнародних механізмів для подолання глобальних екологічних проблем ООН, як відомо, створено систему багатосторонніх екологічних угод. Робота в рамках цих угод дозволяє скоординувати зусилля та поєднати ресурси країн як на глобальному, національному так і на регіональному рівнях. Україна або вже є стороною, або має намір приєднатись до багатьох таких договорів. Ми зобов'язані пам'ятати, що успішне вирішення глобальних екологічних проблем позитивно впливатиме і на стан навколишнього природного середовища в Україні. Ось, наприклад, глобальні зміни клімату є загальнолюдською проблемою. Тому розробка стратегії захисту системи клімату та її збереження для сучасного та майбутнього поколінь, спільний пошук можливостей стабілізації концентрації парникових газів у атмосфері на рівні, що відвертає би дестабілізуючий антропогенний вплив на клімат є одним з головних завдань Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату. Конвенція передбачає, що країни-сторони Конвенції мають діяти таким чином, щоб максимально запобігти викидам парникових газів в атмосферу, здійснювати програми щодо запобігання змін клімату та адаптації до наслідків таких змін, будуть сприяти розробці та впровадженню відповідних освітницьких програм.

Враховуючи те, що Україна за своїм географічним розташуванням, традиціями природокористування, структурою народного господарства, екологічним станом є однією з держав, соціально-економічні наслідки для яких від змін клімату виражені як негативні і, за оцінкою експертів, очікуються: зміна екстремальних явищ погоди; зменшення та перерозподіл по сезонах стоку рік; виснаження ресурсів прісної води у південних регіонах; загального зниження вологості ґрунтів у південних регіонах; деградація екосистем Чорного та Азовського морів та прибережних регіонів; інтенсифікація процесів міграції забруднюючих речовин в агроекосистеми. Не враховувати цього ми не маємо права.

Крім того, Україна робить все від неї залежне, щоб забезпечити виконання Монреальського протоколу по речовинах, що руйнують озонний шар. Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.1995 р. №1062 "Про організацію виконання Монреальського протоколу по речовинах, що руйнують озонний шар" було створено правову базу для розгортання відповідних робіт, ухвалено Положення про міжвідомчу комісію з виконання Монреальського протоколу, визначено організаційно-координатора - Мінекобезпеки України. У відповідності з Постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.1996 р. в Україні затверджено Державну програму припинення виробництва та використання озоноруйнуючих речовин, яка передбачає поетапний перехід підприємств на використання виключно озонобезпечних речовин і виконати яку планується до кінця 1999 року.

Продовжується робота щодо забезпечення виконання такої екологічної проблеми глобального рівня як збереження біологічного різноманіття та реалізації програм Міжнародного банку реконструкції та розвитку по Карпатському біосферному заповіднику та природному заповіднику "Дунайські плавні", а також інвентаризація водно-болотних угідь басейну Чорного моря.

Виконання висzczegadаних та інших регіональних, національних та глобальних екологічних програм дозволить істотно поліпшити стан навколишнього середовища, всю природоохоронну діяльність у масштабі регіону, країни в цілому, раціонально використовувати природні ресурси.

Як показує практика, найбільш повним критерієм ефективності регіональних і національних екологічних програм може бути динаміка здоров'я населення або його захворюваність в окремих регіонах і країни в цілому. Збереження і зміцнення здоров'я населення є однією з найважливіших ланок системи управління якістю навколишнього середовища.

Однак, як свідчать статистичні дані, стан здоров'я населення України погіршується. Зменшується народжуваність, зростає смертність, збільшується від'ємний природний приріст. Викликає тривогу той факт, що швидкими темпами зростає онкологічна захворюваність населення України, хвороби крові та кровотворних органів, інфекційні захворювання. Специфічність цих форм захворюваності безумовно вказує на прояв впливу забруднення радіоактивними викидами під час аварії на ЧАЕС. Підтвердженням згубної дії факторів наслідків Чорнобильської катастрофи, забруднення навколишнього середовища є стан здоров'я населення областей, які найбільше постраждали під час аварії на ЧАЕС і, зокрема, Житомирської області. Як свідчать статистичні дані в структурі захворюваності серед дорослих та підлітків на кінець 1997 року серед перших - хвороби органів дихання (35,6%), хвороби нервової системи (10,1%), хвороби системи кровообігу (8,6%), хвороби органів травлення (7,4%), хвороби кістково-м'язової системи (6,4%), сечово-статевої системи (6,1%), що складає більше половини усіх хвороб. Швидкими темпами зростає онкологічна захворюваність населення області (всього на 10000 населення) дорослих та підлітків у 1985 році складала - 32,3, а у 1997 р. - 67,2. Продовжує зростати онкопатологія у дітей (на 1000 дитячого населення), якщо у 1988 році цей показник по області складав 1,0, то у 1997 р. - 1,4. Особливо це збільшення відмічається в північних районах області, які найбільш забруднені радіоактивними викидами.

Якщо до 1990 року захворювання на рак щитовидної залози у дітей області взагалі не реєструвалися, то станом на 01.01.1998 року їх зареєстровано 28 випадків, що обумовлено наслідком дії іонізуючого опромінення. Проведений аналіз захворюваності свідчить, що ризик формування хвороб різних категорій населення значно зростає від сумарної дії засобів хімізації сільського господарства, радіаційного фактору, забруднення атмосферного повітря та водних ресурсів регіону.

На тлі зниження якості здоров'я населення, підвищення захворюваності майже за всіма класами хвороб призводить до зниження людського потенціалу в Україні, що в свою чергу вимагає посиленої уваги до удосконалення управління природоохоронною діяльністю.

Література

- Дорогунцев С.І., Борщевський П.П., Дацилишин Б.М. Удосконалення управління в АПК. Сер. Природа і ми. - К.: Урожай, 1992.
- Научные основы рационального использования и охраны природных ресурсов Полесья Украины / А.С. Новоторов, Я.В. Коваль, Д.К. Прейчер и др. - К.: Наук. думка, 1993.
- Національна доповідь України / Конференція ООН "Навколишнє середовище і розвиток" (Бразилія-92). - К.: Час, 1992.
- Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні: 1993. - К.: Видавництво Раєвського, 1994.
- Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні: 1995. - К.: Видавництво Раєвського, 1997.
- Про стан навколишнього природного середовища в Житомирській області за 1997 рік / Державне управління екологічної безпеки в Житомирській області. - Житомир, 1998.
- Социально-экологические системы как объект управления / Г.А. Бачинский, В.М. Мамонов, Ю.Г. Марков. - Новосибирск: Наука, 1990.
- Чорнобильська аварія, її наслідки та проблеми їх подолання: Тези доповідей НАН України / Інститут ядерних досліджень. - К., 1994.
- Ю.П. Лебединський, І.П. Потравний, Б.Ю. Краснянський. Управління природокористуванням. - К.: Урожай, 1987.

ІВАНЮК ДМИТРО ПЕТРОВИЧ; кандидат філософських наук, доцент кафедри економіки навколишнього середовища та екосоціології; Державна агроекологічна академія України.